

Сергій ОЛЕНИЧ

НЕФОРМАЛЬНІ МОЛОДІЖНІ ІНІЦІАТИВИ ЯК ПРОЯВ СУБ'ЄКТНОСТІ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ В СИСТЕМІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У статті досліджується феномен “молодіжна субкультура” на основі праць сучасних західних, російських та вітчизняних науковців. “Неформальний молодіжний рух” чи “неформальна молодіжна ініціатива” не ототожнюються з поняттями “молодіжна субкультура”, “контркультура”, “андеграунд” і “група ровесників”. Автор доходить висновку, що неформальна молодіжна ініціатива України є відображенням сучасних соціальних реалій і не випадає із загальносвітових тенденцій неформального молодіжного руху.

Ключові слова: *група ровесників, контркультура, молодіжна субкультура, неформальна молодіжна ініціатива, неформальний молодіжний рух, суб'єкт, суспільні відносини.*

В Україні наявна масова організована соціально-політична активність молоді у вигляді, з одного боку, громадських організацій, творчих спілок та інших об'єднань, а з іншого – неформальної самоорганізованої молодіжної ініціативи. Саме неформальні утворення, які є потужними за своїм аксіологічним потенціалом, мають велике значення для становлення молоді як суб'єкта суспільних відносин, дослідження яких в умовах нової соціальної реальності і загальносвітових глобалізаційних процесів вимагає нових наукових напрацювань. Актуальним для наукової думки є не тільки виявлення генези становлення та класифікація молодіжної неформальної ініціативи, а і з'ясування сутності та змісту функціонування молодіжних неформальних об'єднань у системі суспільних відносин сучасної України, які все ще є мало дослідженими.

Субкультурний феномен у молодіжному середовищі недостатньо розкритий у літературі. Початком вивчення цього питання можна вважати низку досліджень, що були відповіддю на контркультурні течії у шістдесятих роках ХХ століття. Довгий час термін “субкультура” стосувався делінквентних проявів (лат. *delinquentia* – провина, прогрішення) і позначав психологічні відхилення, які призводять до асоціальних дій. Дослідники П.С.Гуревич, М.С.Каган, А.Я.Флієр та ін. тлумачили це явище як властивий культурі феномен. Досі у тлумаченні субкультур немає єдності думок.

Молодіжні субкультури у різних вимірах досліджували Д. Аусубель (соціально-психологічні аспекти феномену молодіжної субкультури) [1], І. Кон (молодіжна субкультура в рамках процесу соціалізації) [2], Х. Ремшмідт (молодіжна субкультура і сучасні глобалізаційні процеси) [6], С. Сергеев (типологізація молодіжних субкультур) [7], М. Тітлей (проблеми молодіжної субкультури в контексті соціальної взаємодії) [9], Т. Щепанська (генеза та символізм молодіжних субкультур) [11] та інші. Процес формування, становлення, періодизація та фактори подальшого розвитку молодіжних субкультур України розглянуто у книзі “Молода Україна: сучасний організаційний молодіжний рух та неформальна ініціатива” [3].

Об’єктом статті є неформальні молодіжні ініціативи як невід’ємні складові системи суспільних відносин сучасної України.

Предметом цієї розвідки є з’ясування сутності та змісту неформальної ініціативи як форми прояву суб’єктності молоді в системі суспільних відносин сучасної України.

Мета нашої статті – розкрити значення неформальної ініціативи у прояві суб’єктності молоді в системі суспільних відносин сучасної України.

Проблеми молодіжної субкультури найчастіше розглядаються у рамках концепції соціалізації; сенс юності як певного життєвого періоду полягає в переході від одного соціального статусу (дитячого) до іншого (дорослого). Залучення до культурних стандартів, входження у світ панівної культури, адаптація до неї – процес складний і суперечливий, насичений

психологічними та іншими труднощами. Природно, молодь шукає форми самостійної активності, що не регламентуються ззовні.

Феномен молодіжної субкультури залишається актуальним, хоча дехто ставить під сумнів сам факт її існування, і в наш час дискусійним є питання про межі молодіжного віку.

Супротивники окреслення молодіжної субкультури висувають такий аргумент: оскільки все молоде покоління соціально диференційоване і відповідно деференційовані його ціннісні прагнення, про молодіжну культуру “взагалі” мова йти не може, а якщо і є якісь специфічно молодіжні культурні утворення, то вони істотно відрізняються один від одного, і тільки деякі з них можуть потрапити в розряд субкультури. І тому, на їх думку, феномен субкультури у жодному випадку не може бути поширений на всю молодь.

Але потрібно враховувати, що молодіжна культура не завжди наповнена змістовою єдністю (певний набір обов’язково однорідних цінностей), яка об’єднує молодь (причому молодь різних соціальних груп) за допомогою специфічного механізму свого функціонування. Суть цього механізму полягає в тому, що деякі загальноприйнятні форми поведінки мають “символічне” значення; стикаючись із ними, молода людина відчуває себе в суспільстві собі подібних, об’єднаних у локальній ситуації навколо зовні виражених цінностей, не доступних дорослим.

Західні вчені вважають взаємозв’язок “peer group” і молодіжної субкультури однією з найважливіших і дискусійних серед проблем дослідження молоді.

Поняття “peer group” виникло в рамках вивчення молодіжної субкультури в американській соціології. Peer group означає щось більше, ніж “група однолітків” або “гомогенна вікова група”. “Peer” – це не просто синонім слова “одноліток”; об’єм цього поняття набагато ширший: воно означає рівність поглядів, цінностей і форм поведінки. У дослідженнях молоді деякі автори під поняттям “peer group” мислять усі гомогенні групи молодих людей незалежно від того, чи мають вони формальний або неформальний характер. Члени групи – peers – виявляють низку загальних рис. Визначальною загальною межею є вік. Разом з тим виявляються й інші загальні риси, такі,

наприклад, як стать, соціальна роль, соціальне походження, сусідські стосунки і, нарешті, погляди та форми поведінки.

Peer group утворюються, як правило, незалежно від бажань і намірів дорослих, у результаті відповідних дій самих молодих людей. Що ж до самого поняття “молодіжна культура” (peer culture), то, як свідчать публікації, воно є надзвичайно багатозначним і має безліч синонімів. Отже, говорять про “молодіжну культуру”, про “часткову молодіжну культуру”, “молодіжну субкультуру” і про “контркультуру”.

Порівняно нейтральне поняття “молодіжна культура” здебільшого окреслює порушення відносин між молодими людьми та їхніми батьками; а радикальний термін “контркультура” означає вже серйозні конфлікти між молоддю та суспільством.

З одного боку, наявність власної субкультури розглядається як типова ознака peer group, а з іншого, вважається, що субкультури виникають у неформальних малих групах. Хоча погляди на субкультури різні, більшість авторів усе-таки заперечують широке трактування цього поняття, вважаючи за краще вживати поняття субкультури у вузькому смислі слова. Інші ж мало не ототожнюють поняття peer group із субкультурою, ще інші розглядають субкультуру як збірне поняття для позначення різних феноменів, представлених у вигляді шкали. Її точка відліку – peer group, потім молодь, принципово неприйнятні суспільні цінності і нарешті, молодь, яка рішуче відкидає будь-який порядок і всі наявні цінності. У цьому разі peers group розглядаються як “субкультура у латентному стані”; вони є свого роду “розсадниками субкультури”, що за відомих обставин може перерости в *контркультуру*.

І.В. Чупахіна у статті “Типологія субкультур” твердить: “Сутність розходжень у розумінні поняття субкультури полягає в тому, що деякі субкультури закладені в саму природу суспільства і зумовлені його структурою. Ці субкультури можна визначити як соціальні. Інші ж виникають завдяки універсалізації культури. Вони є широким спектром ідеологій та інтересів, до яких звертається людина, прагнучи індивідуалізації. Ці субкультури можна віднести до дозвіллево-ідеологічних.

Треба наголосити, що тут можуть бути як контр-, так і субкультурні утворення” [10, 38].

На нашу думку, потрібно чіткіше розрізняти поняття “неформальна молодіжна ініціатива”, “молодіжна субкультура” і “peer group” (група ровесників). Діалектика цих понять добре показана у згаданій праці “Молода Україна: сучасний організаційний молодіжний рух та неформальна ініціатива”. “Неформальний молодіжний рух” чи “неформальна молодіжна ініціатива” не ототожнюються з поняттям “молодіжна субкультура”, оскільки є значно ширшим явищем. Неформальним молодіжним рухом можна назвати систему молодіжних субкультур і широкої неорганізованої молодіжної активності в їхньому взаємозв’язку між собою та із суспільством загалом. Своєю чергою, молодіжний неформальний рух є частиною ширшого середовища “андеграунду” і “peer group” (групи ровесників).

Деякі дослідники вважають, що *неформальний молодіжний рух, андеграунд та молодіжні субкультури* – це явища одного порядку чи терміни, тотожні за своєю суттю. Але вважаємо, що ці поняття потрібно розрізняти. *Андеграунд* – це контркультурне середовище, до якого у своїх взаємозв’язках належать не лише *молодіжні субкультури*, а й специфічні спільноти людей, які за віком не входять до визначення “молодь”. Крім того, *андеграунд* – це не лише середовище культурницьких ініціатив, а передовсім – явище соціальне і навіть політичне. Він виражає ту суспільну активність, яка не вписується у загальну суспільну та політичну систему. У “Короткому словнику сучасних понять і термінів” “*андеграунд*” тлумачиться як “підпільна, нелегальна політична організація або рух, а також не схвалюваний або переслідуваний офіційною владою неортодоксальний, незаангажований напрям у культурі” [4, 25]. Як показує досвід, молодіжні субкультури є провідними спільнотами андеграунду. Фактично вони визначають характер та напрям андеграундного середовища [3].

У західній соціології під молодіжною субкультурою розуміють систему цінностей, настанов, способів поведінки і життєвих стилів, котрі притаманні меншій соціальній спільноті, просторово і соціально більшій чи меншою мірою відокремленій (у даному разі – молоді). Субкультурні атрибути, ритуали як

стійкі зразки поведінки, а також цінності, як правило, відрізняються від цінностей у панівній культурі, хоча і пов'язані з ними.

Психолог Д.Аусубель пише: “Причиною формування самостійної субкультури є спілкування молодих людей протягом визначеного часу та продукування ними власних цілей. Група молодих людей одного віку є головним носієм цієї напівнезалежної часткової культури, недвозначно протиставленої культурі дорослих”. Найважливішою функцією цієї часткової культури, на думку Д.Аусубеля, є визнання первинного статусу її членів, котрі інтегруються в товариство, де отримують той престиж, у якому їм відмовило суспільство дорослих [1, 325].

Цікавими є думки Марка Тіттлея, який упевнений, що *субкультури* – це основні складові соціальної взаємодії, на рівні яких виникає оновлення *домінантної культури*. “Субкультури можна розглядати як властиві поколінням загальні форми ідентифікації, які перетинаються з іншими маркерами колективної ідентичності, такими, як раса, стать, клас, сексуальна орієнтація. Культурний консенсус настає тоді, коли члени субкультурної групи мають спільні погляди” [9, 123]. М. Тіттлей визначає субкультуру як певну групу у складі доміантної культури, члени якої мають інтереси, стилі й ідентичності, відмінні від інтересів, стилів та ідентичностей тих, хто належить до основного русла доміантної культури.

Х.Ремшмідт припускає, що в сучасній цивілізації виникнення молодіжних субкультур пов'язано передовсім зі значним продовженням фази дорослішання і швидкими соціальними змінами, які збільшують дистанцію між молоддю і дорослими людьми. Погляди молодих людей “зазвичай відрізняються від уявлень, властивих світу дорослих. Культивуються особливі форми спілкування, характерні відмінності в одязі, зачісці. Звісно, всі ці зовнішні прояви та особливості поведінки є нестійкими і стосуються не всіх молодих людей, проте для деякого з них приналежність до субкультури є важливим етапом переходу в дорослий стан” [6, 169].

Дослідники погоджуються, що молодіжні субкультури андеграунду формуються з тих, хто “випав” із суспільства. Наприклад, І. Кон наголошував, що у формуванні альтернативних молодіжних спільнот велика роль належить дезадаптації, невмінню увійти у трудовий чи навчальний колектив, конфліктам у сім’ї [2, 131].

Є різні трактування взаємовідносин молодіжної субкультури і “дорослого” суспільства. Одні вважають, що субкультура – це лише спосіб переходу нового покоління у дорослий світ, своєрідний етап, де формуються навички, які молодим людям доведеться застосовувати в майбутньому дорослому житті; на ньому шліфується адаптивний механізм. Інші підкреслюють опозиційну стосовно дорослого світу суть молодіжної субкультури, її контркомпонент називають “школою нонконформізму”. Треті вважають, що молодіжна субкультура поєднує суперечливі, але взаємозумовлені тенденції, відтворюючи функціональні структури соціокультурного цілого.

Так, В.Т.Лісовський, характеризуючи субкультуру сучасної молоді, виділив її відмінні риси, з неоднаковим ступенем інтенсивності поширені в різних соціальних і вікових прошарках: “переважно розважально-рекреативна спрямованість”; “вестернізація” (американізація) культурних потреб та інтересів; пріоритет споживацьких орієнтацій над креативними; слабка індивідуалізованість і вибірковість (фрагментарність) культури; вибір тих чи інших культурних цінностей найчастіше пов’язаний з груповими стереотипами жорсткого характеру (ті, хто з ними не погоджуються, легко потрапляють у групу “знехтуваних (виключених)”, а також із престижною ієрархією цінностей у неформальній групі спілкування.

Виникнення такої, а не іншої молодіжної субкультури зумовлено низкою причин, серед яких В.Т.Лісовський виділяє як найбільш значущі кризу суспільства та його основних інститутів, у тому числі кризу інституту сім’ї, сімейного виховання, придушення індивідуальності та ініціативності молоді людини з боку як батьків, так і педагогів, що призводить до соціального та культурного інфантилізму або до прагматизму і соціальної неадаптованості, проявів протиправного чи екстремістського

характеру; а також комерціалізацію засобів масової інформації, оскільки в багатьох виявах молодіжна субкультура просто повторює телевізійну субкультуру, яка створює “під себе” зручного глядача [8].

Субкультурні атрибути, ритуали, цінності як стійкі зразки поведінки, як правило, відрізняються від цінностей у панівній культурі, хоча і пов’язані з ними. Вони не свідчать про відмову від національної культури, прийнятої більшістю, а лише виявляють деякі відхилення від неї. Однак більшість, як правило, ставиться до субкультури з осудом або підозрою.

Дуже поширена думка, що українські молодіжні субкультури – це механічне перенесення досвіду західного протесту та зразків мас-культури. Західні впливи, звісно, мають істотне значення для формування молодіжних субкультур. “У випадку молодіжних субкультур сучасної України йдеться про поєднання західних впливів, інноваційних елементів, національної традиції та рудиментів пострадянського культурного середовища” [3].

Але глибший аналіз проблеми походження молодіжних субкультурних стилів свідчить, що для Заходу джерелами “нового стилю” стали культури Азії, Африки та американських індіанців. Це було радше конструювання, ніж запозичення: образ чужої культури очищався від рис, що не сприймалися середовищем, поповнювався власними інтерпретаціями культурних феноменів. Тому результат міг кардинально відрізнятись від оригіналу [11].

Отже, виникнення молодіжних субкультур зумовлене комплексом соціальних, політичних, психологічних та духовних причин, найголовнішою з яких є неадекватність суспільства і потреб молоді і відповідно духовна самотність, яку породжують інертні суспільні інститути, нездатні сприймати нове.

Окрім духовної самотності молодої людини, потреби в розумінні та сприйнятті, існує і соціальний підтекст поширення молодіжних субкультур. Він полягає у визначенні ролі та місця молоді в суспільстві. Розквіт молодіжних субкультур на Заході збігся з кризою суспільних цінностей індустріальної епохи, самих засад капіталістичної системи. Молоді пропонувалося

слухняно наслідувати приклад своїх батьків, які будували для них світ споживання та достатку. Ініціатива не схвалювалася.

Вдаючись до типологізації молодіжних субкультур в Україні, наголошуємо, що вона зумовлена кількома факторами. По-перше, існуючі в західній науці підходи до цієї проблеми не можуть бути застосовані до українських молодіжних субкультур. Західні вчені виходили з досвіду діяльності неформальної молодіжної ініціативи в умовах розвиненої демократії та відносно стабільної економіки, на відміну від сучасних українських реалій перехідного суспільства зі своїми проблемами та кризовими явищами в усіх сферах життя.

Крім того, західні підходи до вивчення субкультур переважно ґрунтуються на бігевіористичних концепціях. А отже, дослідження ведеться в напрямі виявлення девіантної поведінки. Водночас відомий дослідник неформальної молодіжної ініціативи США, Західної Європи та Канади М.Брейк подав найповнішу типологізацію молодіжних субкультур. На його думку, головним критерієм типології має стати характер діяльності субкультури та її внутрішня шкала цінностей [12, 23].

Цього ж критерію дотримується російський учений С.Сергеев, який своєю типологізацією молодіжних субкультур поділяє їх на романтико-ескейпістські (хіппі, індіаністи, толкєністи, з певними застереженнями байкери); гедоністично-розважальні (мажори, рейвери, репери, послідовники брейк-денс та ін.); кримінальні (гопники, “любери”); анархо-нігілістичні чи радикально-деструктивні (панки та інші екстремістські “ліві” і “праві” молодіжні субкультури) [7, 96].

Цей підхід недостатньо враховує динаміку розвитку сучасного українського суспільства, але з позиції культурної типології він є вельми актуальним.

Окремі дослідники виділяють на пострадянському просторі типи молодіжних субкультур згідно з ціннісними орієнтаціями, які є ідентичними до попередньої типології, але доповнені з огляду на історичний критерій: традиційні субкультури, які мають довгу історію у країні (хіппі, панки, бітломани); нові субкультури, які з’явилися в останні десятиліття (толкєністи, уніформісти, хакери, кіберпанки, графіті).

Визнаючи, що розвиток субкультурних течій залежить від соціально-політичного, економічного становища суспільства та реалізації державної молодіжної політики, вважаємо особливо важливим зосередити увагу на актуальності досліджень проблем молодіжної неформальної ініціативи в сучасній українській гуманітаристиці з метою виявлення основних тенденцій, які зумовлюють це явище.

Щоб зрозуміти ідеологічну основу та характер діяльності молодіжних субкультур, необхідно усвідомити той факт, що неформальний молодіжний рух в Україні від початку свого існування був інтегрований у загальносвітовий неформальний молодіжний рух.

Узагальнюючи наведені положення, зробимо такі висновки:

- молодіжна неформальна ініціатива є дещо ширшим явищем, ніж молодіжна субкультура – невід’ємна складова першої;

- неформальним молодіжним рухом можна назвати систему молодіжних субкультур і широкої неорганізованої молодіжної активності в їхньому взаємозв’язку між собою та із суспільством загалом;

- молодіжна субкультура – це явище, з необхідністю породжене, з одного боку, індивідуально-суб’єктивною, з іншого – колективно-об’єктивною потребою альтернативи певним нормам життя, світоглядним позиціям та цінностям домінантної культури.

Отже, молодіжний неформальний рух сучасної України потребує подальших наукових досліджень, що постійно зумовлюються внутрішніми трансформаційними процесами українського суспільства та загальносвітовою глобалізацією сфер життєдіяльності людини.

1. Аберкромби Н., Хилл С., Тернер Б. Социологический словарь. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1997. – 517 с.
2. Кон И. Психология ранней юности. – М.: Наука, 1989. – 255 с.
3. Кулик В., Голубицька Т., Голубицький О. Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива: Дослідження. – К.: Центр дослідження проблем громадянського суспільства, 2000. – 460 с.
4. Краткий словарь современных понятий и терминов / Н.Т. Бунимович, И.Л. Жаркова, Т.М. Корнилова и др.; Сост. и общ. ред. В.А. Макаренко. – М.: Республика, 1993. – 218 с.
5. Молодіжний і дитячий рух в Україні: історія і генезис. – К: Наукова думка, 1993. – 117 с.
6. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: Проблемы становления личности: Пер. с нем. – М.: Мир, 1994. – 415 с.
7. Сергеев С. Молодежные субкультуры Республики Татарстан // Социс. – 1998. – № 21. – С. 96 – 99.
8. Социология молодежи / Под ред. проф. В.Т.Лисовского – С.-П.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 1996. – 418 с.
9. Титтлей М. Новый подход к теории молодежной субкультуры // Незалежний культурологічний часопис “І”. Покоління і молодіжні субкультури. – 2002. – №24. – С. 123 – 131.
10. Чупахина И.В. Типология субкультур // Вопросы духовной культуры. Искусствоведческие науки. – С. 38 – 41.
11. Щепанская Т. Символика молодежной субкультуры. Опыт этнографического исследования системы. 1986 – 1989 гг. – СПб: Изд-во ЛГУ, 1993. – 255 с.
12. Brake M. The Sociology of Youth Cultures and Youth Subcultures in America, Britain and Canada. London., 1995. – 421 p.

Оленич Сергей. Неформальные молодежные инициативы как проявление субъектности молодого поколения в системе общественных отношений современной Украины. В статье исследуется феномен “молодежная субкультура” на основе работ современных западных, русских и отечественных ученых. “Неформальное молодежное движение” или “неформальная молодежная инициатива” не отождествляются с понятиями “молодежная субкультура”, “контркультура”, “андеграунд” и “группа ровесников”. Автор приходит к выводу, что неформальная молодежная инициатива

Украины является отражением современных социальных реальностей и не выпадает из общемировых тенденций неформального молодежного движения.

Ключевые слова: группа ровесников, контркультура, молодежная субкультура, молодежная неформальная инициатива, неформальное молодежное движение, субъект, общественные отношения.

Olenych Serhiy. Informal youth initiatives as forms of young generation subjectiveness manifestation in contemporary Ukraine social relations. In this article the author dwells on informal youth initiative of contemporary Ukrainian youth involved into the system of social relations. A great attention is paid to the research of “youth subculture” phenomenon on the basis of contemporary Western, Russian and Ukrainian scientists investigations. “Informal youth movement” or “informal youth initiative” is not identified with the notions “youth subculture”, “counter-culture”, “underground” and “groups of coevals”. The author comes to the conclusion that participation in the informal youth initiative becomes the form of manifestation of young generation subjectiveness in the social relations system.

Key words: a group of coevals, counter-culture, youth subculture, informal youth initiative, informal youth movement, subject, social relations.